

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ CURRENT ISSUES SETTLEMENT OF DISPUTES WITH PARTICIPATION OF JUDGE

Бичок Т.П., студентка
Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України

Дяченко С.В., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університет державної фіскальної служби України

Статтю присвячено дослідженню інституту врегулювання спору за участю судді у цивільному процесі України. Висвітлено погляди науковців щодо правової природи цього інституту. Проаналізовано правову регламентацію, а також судову практику, що склалася за період нововведень. Сформульовано висновки та пропозиції, спрямовані на вдосконалення процедури врегулювання спору за участю судді у цивільному процесі України.

Ключові слова: правовий інститут, врегулювання спору за участю судді, медіація, суддя.

Статья посвящена исследованию института урегулирования спора с участием судьи в гражданском процессе Украины. Осуществлен анализ взглядов ученых относительно правовой природы данного института. Проанализировано правовую регламентацию, а также судебную практику, сложившуюся за период нововведений. Сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование процедуры урегулирования спора с участием судьи в гражданском процессе Украины.

Ключевые слова: правовой институт, урегулирование спора с участием судьи, медиация, судья.

The article is devoted to the study of a new institute of the civil process in Ukraine – the settlement of a dispute with the participation of a judge. This institute was introduced by adopting a new version of the Civil Procedural Code of Ukraine. The views of scholars on the legal nature of this institute are highlighted: some of them believe that this institution is a kind of mediation, while others are an independent reconciliation procedure within the civil process. The legal regulation, as well as judicial practice, developed during the period of innovations concerning the settlement of a dispute with the participation of a judge has been analyzed. The conclusions and suggestions aimed at improving the procedure for settling a dispute with the participation of a judge in the civil process of Ukraine are formulated. It is proved that the new institute of civil procedural law should maximally facilitate the parties to resolve the civil dispute promptly after the submission of the statement of claim, but within the civil process with the help of a special subject, a judge. It is grounded that the settlement of a dispute with the participation of a judge corresponds to the task of civil proceedings for effective protection of violated, unrecognized or disputed rights, freedoms or interests of individuals, the rights and interests of legal persons, and the interests of the state.

Key words: legal institute, settlement of a dispute with the participation of a judge, mediation, judge.

15 грудня 2017 року набула чинності нова редакція Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК). Цією редакцією ЦПК передбачено чимало новел у процесі вирішення цивільних спорів, зокрема запроваджено новий інститут – врегулювання спору за участю судді. Беззаперечно, таке нововведення є позитивним кроком на шляху вдосконалення процесу здійснення судочинства. Однак аналіз нормативно-правового регулювання та наукових праць щодо інституту врегулювання спору за участю судді виявив низку проблемних питань, які можуть стати на заваді ефективності функціонування цього інституту, що й зумовлює актуальність дослідження.

Метою статті є дослідження інституту врегулювання спору за участю судді, висвітлення проблемних питань, що можуть виникнути під час практичного застосування норм, які регламентують процедуру врегулювання спору за участю судді.

Питання щодо врегулювання спору за участю судді у своїх працях досліджували О. Тиханський, О. Можайкіна, Н. Кіреєва, Є. Приймак, Т. Цувіна, Н. Грень, Л. Романідзе та інші.

Норми, що регламентують процедуру врегулювання спору за участю судді, зосереджені у главі 4 розділу III ЦПК. Так, відповідно до чинного ЦПК, врегулювання спору проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Законодавець зазначає, що таке врегулювання здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад. При цьому спільні наради проводяться за участю всіх сторін, представників та судді, а закриті наради – за ініціативою судді з кожною зі сторін окремо. Під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі. Однак (як під час закритих, так і спільних нарад) суддя може запропонувати сторонам

можливий шлях мирного врегулювання спору. Крім того, сама процедура проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів із дня постановлення ухвали про його проведення [1].

Варто зазначити, що наразі в юридичній науці є різні точки зору щодо правової природи інституту врегулювання спору за участю судді.

Так, О. Можайкіна вважає, що інститут врегулювання спору за участю судді є одним із видів медіації. Учена, обґрунтовуючи свою думку, виділяє такі основні критерії, за якими відносить цей інститут до медіації:

- врегулювання спору відбувається за участю третьої (нейтральної сторони), якою виступає суддя. Так, під час вирішення спору за участю судді владні повноваження останнього полягають у тому, що він затверджує мирову угоду, а також слідкує за тим, щоб не здійснювалося зловживання процесуальними правами сторонами. Тобто така функція судді не може розглядатися як діяльність щодо здійснення правосуддя;

- до ключових принципів належить конфіденційність та добровільність;

- вирішення спору здійснюється з урахуванням найбільш прийнятних шляхів для сторін (тобто спір вирішується не лише на правових позиціях і в межах предмета позову, а й з урахуванням інтересів сторін);

- формами проведення процедури є спільні та закриті наради зі сторонами спору;

- відповідальність за прийняте рішення покладається на сторони спору;

- суддя, який проводить процедуру врегулювання спору, не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації та оцінку доказів у справі [2, с. 177–178].

Аналізуючи наукові праці Н.М. Грень, ми можемо дійти висновку, що, на думку вченої, врегулювання спору

за участю судді є присудовою медіацією. За її твердженнями присудова медіація є самостійною моделлю медіації, яка інтегрована в судову систему країни [3, с. 85].

Однак цілком іншою є позиція Н.О. Кіреєвої та Є.П. Приймака. Науковці вважають, що врегулювання спору за участю судді не є за своєю суттю медіацією. Н.О. Кіреєва та Є.П. Приймак зазначають, що, на відміну від медіації, метою врегулювання спору за участю судді є лише спроба вирішити спір між сторонами на початку цивільного процесу з економією часу й коштів як сторін, так і держави, а також із можливістю розглянути варіанти вирішення спору. При цьому суддя, на відміну від медіатора, може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору [4, с. 96].

Такої ж позиції дотримується і Т.А. Цувіна. На думку вченої, аналіз норм ЦПК дає підстави стверджувати, що наділення судді під час процедури врегулювання спору за участю судді повноваженнями щодо пропонування сторонам можливих шляхів мирного врегулювання спорів не відповідає природі та сутності медіації, а скоріше подібне до консиліації, яка є окремим способом альтернативного вирішення спорів, за якого справа за угодою сторін передається консиліаторові, призначеному за згодою сторін. Якщо консиліатор обирається за згодою сторін, то врегулювання спору за участю судді здійснюється суддею, який відкрив провадження у справі. Аналізуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що Т.А. Цувіна вважає, що закріплений у ЦПК інститут врегулювання спору за участю судді не може бути кваліфікований ані як модель присудової медіації, ані як модель присудової консиліації [5, с. 198].

Варто також звернути увагу на позицію Л.Д. Романдзе, яка не вважає врегулювання спору за участю судді медіацією. На думку науковця, це самостійна процедура, яка не має нічого спільного з класичною моделлю медіації. Більш слушним для медіаторів буде розглядати інститут врегулювання спору за участю судді просто як нову в українській практиці гібридну примирювальну процедуру, що не є медіацією [6, с. 85].

На думку О.Б. Тиханського, врегулювання спору за участю судді є альтернативним способом врегулювання саме цивільного спору. Науковець відносить цей інститут до примирних процедур. Він виділяє такі специфічні ознаки, що вирізняють цей інститут із-поміж інших альтернативних способів врегулювання спорів і примирних процедур у праві та цивільному процесі: 1) темпоральні межі проведення цієї процедури: а) можливість урегулювати спір за участю судді до початку вирішення справи по суті (ч. 1 ст. 201 ЦПК України); б) здійснення процесу врегулювання в межах розумного строку, проте не більше ніж тридцять днів із дня постановлення ухвали про його проведення; 2) урегулювання спору здійснює суддя, який розглядає справу, у чому вбачаються риси залучення спеціалізованого учасника медіації, що веде переговори. Однак суддя не домовляється зі сторонами, а сприяє їм у врегулюванні спору шляхом з'ясування підстав і предмета спору, роз'яснення сторонам предмета доказування у справі, здійснення інших дій, спрямованих на мирне врегулювання сторонами спору; 3) дії судді спрямовані на сприяння врегулюванню цивільного спору: він може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору (характер переговорів, які має проводити суддя), не надаючи сторонам юридичних консультацій чи оцінки доказів [7, с. 38].

Аналіз норм, що регулюють порядок врегулювання спору за участю судді, свідчить про наявність низки питань та неузгодженостей у правовому регулюванні цього інституту. Так, ч. 6 ст. 203 ЦПК визначає, що під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі, однак ч. 5, 6 цієї ж статті передбачають, що суддя роз'яснює сторонам предмет доказування

щодо категорії спору, який розглядається, може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору. Крім того, під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних справах, пропонувати стороні та (або) її представникові можливі шляхи мирного врегулювання спору [1]. Таким чином, виникає закономірне питання про те, чи не є наданням суддею роз'яснень та пропозицій щодо можливого врегулювання спору, а також роз'яснення суддею одній зі сторін окремо навіть судової практики в аналогічних справах юридичними порадами та рекомендаціями? Ми вважаємо, що слід або взагалі виключити ч. 6 ст. 203 ЦПК як неефективну, або ж доповнити ЦПК статтями, які хоча б у загальному пояснювали, що слід відносити до юридичних порад і рекомендацій, а що ні. Крім того, законодавством не врегульовано питання щодо відповідальності судді, який, наприклад, під час проведення закритих нарад буде надавати юридичні поради та чіткі вказівки стороні. А також відсутня процедура виявлення такого порушення, оскільки (відповідно до ч. 7, 9 ст. 203 ЦПК) під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами, а також забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис [1]. Таким чином, є ризики маніпуляції з незафіксованими приватними зустрічами між сторонами та суддею, в результаті яких і виникає питання щодо об'єктивності та неупередженості самого судді.

Ст. 204 ЦПК передбачає підстави припинення врегулювання спору за участю судді та правові наслідки такого припинення. Якщо врегулювання спору за участю судді було припинено з підстав, передбачених пунктами 1–3 частини першої цієї статті, справа передається на розгляд іншому судді [1]. Проаналізувавши цю норму, ми дійшли висновку, що сторони законно зможуть зловживати процедурою з метою заміни судді в разі браку підстав для його відведення.

Існують зауваження щодо включення в ЦПК такої підстави припинення врегулювання спору за участю судді, як затягування врегулювання спору будь-якою зі сторін. Необхідно зазначити, що чинна редакція ЦПК не визначає того, що саме слід розуміти під поняттям «затягування». Крім того, незрозумілим взагалі є призначення цієї норми, оскільки строк проведення врегулювання спору за участю судді не є великим і складає всього лише тридцять днів. Яким чином протягом цього строку суддя може визначити, що сторона затягує процес та належним чином на це відреагувати?

Доволі проблемним, на наш погляд, є питання правового статусу судді, який здійснює врегулювання спору. Із змісту норм ЦПК можна зрозуміти, що кожен суддя (суддя-доповідач) має брати участь у врегулюванні спору. У такому разі не враховуються його професійні вміння та навички як посередника, бажання та інші фактори. Запропонована модель врегулювання спору за участю судді не враховує того, що такий суддя, крім знань у галузі права, потребує ще спеціальних навичок та знання психології, соціології, конфліктології тощо. Тому вважаємо за необхідне проводити спеціалізовані тренінги для таких суддів, постійно підвищуючи професійний рівень як суддів-посередників. Альтернативою вирішення цього питання є можливість внесення доповнень до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо обрання у кожному суді зборами суддів судді, уповноваженого здійснювати врегулювання спору за участю судді.

Судова практика наочно демонструє застосування процедури врегулювання спору за участю судді та проблеми, що можуть виникнути під час цієї процедури. Так, наприклад, під час підготовчого провадження заяву про врегулювання спору за участю судді часто подає лише одна зі сторін. У такому разі суд відмовляє у проведенні

цієї процедури на підставі ч. 1 ст. 201 ЦПК (Ухвала Заводського районного суду м. Миколаєва від 28.09.2018 у справі № 487/2389/17 [8]). Варто зазначити, що врегулювання спору за участю судді припиняється у зв'язку із закінченням строку такого врегулювання (Ухвала Комсомольського міського суду Полтавської області від 04.10.2018 у справі № 534/442/18[9]) або із поданням стороною заяви про його припинення (Ухвала Скадовського районного суду Херсонської області від 25.05.2018 у справі № 663/2301/17 [10]).

На практиці існують і позитивні результати врегулювання спору за участю судді, коли сторони укладають мирову угоду (Ухвала Болградського районного суду Одеської області про затвердження мирової угоди від 06.04.2018 у справі № 497/935/17[11]).

Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що законодавець закріпив можливість особи врегулювати спір іншим шляхом, ніж судовий процес, уже після подання позовної заяви, однак у межах цивільного процесу. На нашу думку, запровадження інституту врегулювання спору за участю судді відповідає завданню цивільного судочинства щодо ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фі-

зичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Крім того, ця процедура дозволить зберегти відносини між сторонами, зекономити час та кошти на сплату судового збору. Проаналізувавши праці вітчизняних науковців, можна дійти висновку, що одні з них вважають, що цей інститут є різновидом медіації, інші ж – що це самостійна примирювальна процедура в межах цивільного процесу. Ми погоджуємося із думкою про те, що врегулювання спору за участю судді – це самостійна процесуальна процедура з особливими ознаками й засобами досягнення. І хоча за певними ознаками вона перетинається з такими способами вирішення спору, як медіація та консиліація, вважаємо її тотальною їм неправильно.

Аналіз судової практики свідчить про активне використання процедури врегулювання спору за участю судді в судах із метою врегулювання спору до початку розгляду справи по суті. Однак у більшості випадків сторони не можуть урегулювати спір за участю судді у зв'язку із закінченням строку його врегулювання.

Отже, враховуючи низку проблемних питань щодо нормативно-правового регулювання інституту врегулювання спору за участю судді, вважаємо за необхідне переглянути та вдосконалити відповідні норми права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15> (дата звернення: 30.10.2018).
2. Можайкіна О. Правовий аналіз врегулювання спору за участю судді. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 2. С. 174–180.
3. Грень Н.М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Наталія Михайлівна Грень; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 250 с.
4. Кіреева Н.О., Приймак Є.П. Поняття та правова природа процедури врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Випуск 48. Том 1. С. 94–97.
5. Цувіна Т.А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 7 лип. 2017 р. Київ: ВД Дакор, 2017. 238 с.
6. Романадзе Л.Д. Сдерживающие недостатки: Какие пробелы в проектах новых ХПК, ГПК и КАС будут мешать примирению сторон судьей или медиатором. Закон и Бизнес. 2017. URL: http://zib.com.ua/ru/print/128584-kakie-probeli_v-proektah-novih-hpk-gpk-i-kas-budut-meshat_pr.html.
7. Тиханський О.Б. Місце інституту врегулювання цивільного спору за участю судді в систематичі примирних процедур. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 2 (107). С. 31–39.
8. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 487/2389/17 Заводського районного суду м. Миколаєва. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76973873>.
9. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 534/442/18 Комсомольського міського суду Полтавської області. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76920655>.
10. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 663/2301/17 Скадовського районного суду Херсонської області. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74264693>.
11. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 497/935/17 Болградського районного суду Одеської області. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73258108>.